

Załącznik nr 3 do wniosku o przeprowadzenie postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego

Autoreferat

przedstawiający opis osiągnięć naukowych, kariery zawodowej i istotnej aktywności naukowej

Łódź dn. 4 października 2023 r.

1. Imię i nazwisko

Justyna Bieda

ORCID 0000-0003-0231-7936

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe lub artystyczne – z podaniem podmiotu nadającego stopień, roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej

2.1. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe lub artystyczne

2004 – dyplom magistra prawa uzyskany na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego, broniąc na podstawie pracy magisterskiej pt. *Ustawa prawo o sejmie* przygotowaną pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Jacka Matuszewskiego.

2011 – stopień doktora nauk prawnych w zakresie prawa, nadany uchwałą Rady Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego na podstawie rozprawy doktorskiej pt. *Testamenty publiczne na ziemiach Królestwa Polskiego w świetle praktyki notarialnej na przykładzie działalności kancelarii notarialnych w Zgierzu w latach 1826-1875*. Promotorem w przewodzie doktorskim był prof. zw. dr hab. Jacek Matuszewski. Recenzentami w przewodzie doktorskim byli prof. zw. dr hab. Dorota Malec (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie) i prof. zw. dr hab. Wojciech Witkowski (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie).

2.2. Dodatkowe informacje o wykształceniu

2005-2009 – aplikacja adwokacka przy Okręgowej Izbie Adwokackiej w Łodzi, wpis na listę adwokatów w 2009 r.

2017-2018 – Studia Podyplomowe na Uniwersytecie Łódzkim – „Prawo rodzinne z elementami psychologii”.

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych lub artystycznych.

Od 1 października 2004 r. do 30 czerwca 2011 r. byłam zatrudniona na stanowisku asystenta w Katedrze Historii Państwa i Prawa Polskiego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego. Zaś od 1 lipca 2011 r. zostałam zatrudniona jako adiunkt w tej Katedrze. 1 września 2016 r. jednostkę tę przekształcono w Katedrę Badań nad Rozwojem Państwa i Prawa.

4. Omówienie osiągnięć naukowych, w których mowa w art. 219 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2022 poz. 574 z późn. zm.)

4.1. Omówienie osiągnięcia naukowego, o którym mowa w art. 219 ust. 1 pkt 2 lit a ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, stanowiącego główne osiągnięcie naukowe po uzyskaniu stopnia naukowego doktora nauk prawnych

a) Tytuł osiągnięcia naukowego:

Areszty detencyjne w Królestwie Polskim 1815-1868. Z badań nad powstawaniem nowożytnej administracji na ziemiach polskich.

b) Autor, tytuł publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzenci wydawniczy

Justyna Bieda, *Areszty detencyjne w Królestwie Polskim 1815-1868. Z badań nad powstawaniem nowożytnej administracji na ziemiach polskich*, Łódź 2023, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Recenzenci wydawniczy:

- prof. zw. dr hab. Wojciech Witkowski
- prof. zw. dr hab. Jacek Matuszewski

c) Omówienie osiągnięcia naukowego, o którym mowa w art. 219 ust. 1 pkt 2 lit a ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym

Celem badań, których efektem jest monografia pt. *Areszty detencyjne w Królestwie Polskim 1815-1868. Z badań nad powstawaniem nowożytnej administracji na ziemiach polskich* było poszukiwanie na przykładzie aresztów detencyjnych – problemów, z jakimi mierzyły się

centralne organy administracji rządowej w trakcie tworzenia od podstaw zmierzającego ku nowoczesności więziennictwa w Królestwie Polskim, w tym również całego pionu administracji więziennej. Była to z jednej strony próba pokazania procesu wdrażania na ziemiach polskich rodzących się humanitarnych idei penitencjarnych, z drugiej zaś ukazanie, że było to działanie w warunkach ograniczeń wynikających z realnej sytuacji społeczno-gospodarczej państwa. W przedmiotowej monografii podjęłam się zbadania drogi rozwoju instytucji aresztów detencyjnych, tworzenia ich struktury organizacyjnej, zasad funkcjonowania administracji więziennej i trudności z wprowadzaniem tych wszystkich regulacji w życie.

Ten przełom w penitencjarystyce na ziemiach polskich budził już zainteresowanie polskiej literatury, ale opracowania w tym zakresie skupiały się przede wszystkim na zagadnieniach związanych z wykorzystywanymi koncepcjami doktrynalnymi. Natomiast nie podejmowano dotąd kluczowej, moim zdaniem, kwestii analizy praktycznych komplikacji związanych z budową odpowiednich struktur administracyjnych więziennictwa nowego typu i wprowadzania w życie nowoczesnych rozwiązań. O samych aresztach detencyjnych w literaturze odnaleźć można jedynie pojedyncze wzmianki, podawane głównie przy okazji omawiania systemu penitencjarnego Królestwa Polskiego.

Cezurę początkową wyznacza rok 1815, czyli powstanie Królestwa Polskiego, a więc moment, który możemy przyjąć za początek kształtowania się na ziemiach polskich nowożytnego więziennictwa, w tym siatki aresztów detencyjnych, choć ich główny rozwój przypada na okres po 1822 r.

Natomiast cezurę końcową wskazuje rok 1868 tj. data likwidacji Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych¹, której podlegały areszty detencyjne, i której akty prawne determinowały ich funkcjonowanie i organizację (jak i innych jednostek penitencjarnych) w Królestwie Polskim. To właśnie ten organ wydał dwa podstawowe akty normatywne będące podstawą budowy struktur i organizacji badanych jednostek tj. *Instrukcja względem porządnego i jednostajnego utrzymywania aresztów policji prostej z 29 kwietnia 1822 r. oraz Instrukcja dla więzień i zakładów karnych Królestwa Polskiego z 15/27 sierpnia 1859 r.*

Materia rozprawy została ujęta w siedmiu rozdziałach, całość opatrzone wstępem, zakończeniem oraz wyposażono w zestawienie bibliografii.

¹ W autoreferacie pomija się zmiany zachodzące w nazwie, strukturze i zasadach funkcjonowania tego organu jako nieistotne dla analizowanego zagadnienia badawczego, w związku z tym określa się go pojęciem *Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych*, gdy będę wysuwać pewne ogólne sformułowania, a nie wskazywać konkretne akty prawne i dokumenty praktyki.

W rozdziale I omówiłam w zakresie niezbędnym do przedstawienia problematyki aresztów detencyjnych, zagadnienie tymczasowego aresztowania od czasów starożytnych do początków XIX w. Celem tego rozdziału jest ukazanie przeobrażeń zachodzących w stosunkach społecznych, w tym rodzącej się idei ochrony podstawowych praw człowieka, co ostatecznie przyniosło pierwsze próby oparcia tej instytucji na normach prawnych. W tej części pracy przedstawione zostały regulacje wybranych europejskich procedur karnych z przełomu XVIII/XIX w., które jako pierwsze wprowadzały skodyfikowane reguły stosowania i wykonywania tymczasowego aresztowania.

Rozdział II ukazuje rozwój instytucji uwięzienia przed wyrokiem na ziemiach polskich. W części tej opisałam zagadnienia związane z warunkami stosowania i wykonywania tymczasowego aresztowania od czasów średniowiecza do początków XIX w. W pierwszej kolejności przedstawiono czasy I Rzeczypospolitej, w tym ujmowanie interesującej nas problematyki w prawie ziemskim, prawie miejskim i prawie wiejskim, a także pojawiające się w II połowie XVIII w. pierwsze koncepcje rozdziału osób tymczasowo aresztowanych od skazanych. Istotnym elementem jest też próba przedstawienia rodzącej się w Księstwie Warszawskim idei stworzenia znacznie rozbudowanego systemu ośrodków penitencjarnych, co doprowadziło do wydania przez ministra sprawiedliwości 17 maja 1808 r. *Tymczasowego ministerialnego urzędu sądownictwa karnego*. Akt ten powoływał do życia ośrodki stanowiące pierwowzór dla aresztów detencyjnych w Królestwie Polskim. Na zakończenie zaprezentowałam rodzaje ośrodków pozbawienia wolności dla osób tymczasowo aresztowanych w Królestwie Polskim i przedstawiłam problemy wynikające z podobieństwa funkcji oraz organizacji aresztów detencyjnych i aresztów policyjnych.

W rozdziale III omówiłam rolę organów administracji rządowej i sądów w funkcjonowaniu aresztów detencyjnych. W pierwszej kolejności podjęłam niełatwe zagadnienie określenia udziału organów administracji rządowej poszczególnych szczebli w procesie podejmowania decyzji dotyczących funkcjonowania aresztów detencyjnych, które to działania były determinowane przez zasadę centralizmu. W szczególności skupiłam się na wykazaniu, że choć zakres samodzielności organów administracji rządowej niższych szczebli był bardzo ograniczony, to jednak w praktyce pewne kompetencje pozostawiono w ich rękach, w szczególności mowa tu o uprawnieniach komisji wojewódzkich (rządów gubernialnych). Dalej zajęłam się zagadnieniem roli organów sądowych, których uprawnienia wynikały przede wszystkim z przepisów wydawanych przez Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych. Jak wynika z moich ustaleń, najistotniejszą rolę odgrywały sądy policji prostej, gdyż to one najczęściej podejmowały decyzje o aresztowaniu, zasadach postępowania z osadzonymi, czy też wydawały zgodę na

widzenia i wymierzały kary dyscyplinarne aresztantom. Natomiast sądy wyższych instancji częściej wydawały decyzję o uwolnieniu bądź przedłużeniu aresztu ponad ustawowy czas.

Rozdział IV obejmuje kwestie związane z osobą osadzonego, począwszy od omówienia dopuszczalnego czasu zatrzymania, charakterystyki osób przebywających w tych jednostkach oraz ich praw i obowiązków. Tym ostatnim zagadnieniom poświęcono najwięcej miejsca. Poruszone zostały takie kwestie jak zasady żywienia, dostarczania odzieży, opieki lekarskiej, widzeń czy też utrzymywania się z własnych funduszy. W zakresie obowiązków omówiłam zagadnienia związane z przestrzeganiem ustalonych reguł zachowania przez osadzonych i z ich odpowiedzialnością dyscyplinarną, a także zasady kierowania aresztantów do pracy i zwrotu przez nich kosztów utrzymania. W tej części położono duży nacisk na zestawienie obowiązujących przepisów prawa i praktyki, która nader często odbiegała od uregulowań normatywnych.

W rozdziale V zajęłam się problematyką organizacji aresztów detencyjnych. W pierwszej kolejności zaprezentowałam zagadnienia związane ze strukturą lokalizacyjną aresztów detencyjnych, wymogami dotyczącymi standardów technicznych lokalu i jego urządzenia, a także omówiłam problemy, jakie władze miejskie miały z dostarczaniem odpowiednich pomieszczeń. Dalej przedstawiłam zakres obowiązków zarządczych i czynności dozorczych burmistrza (prezydenta), jako organu zarządzającego aresztem detencyjnym. Niezwykle ważnym elementem tych rozważań jest przedstawienie procesu kształtowania się zasad finansowania działalności badanych jednostek penitencjarnych. Rozdział ten stanowi próbę pokazania czytelnikowi, jak dalece realia funkcjonowania i organizacji aresztów detencyjnych, najczęściej ze względów finansowych, odbiegały od regulacji prawnych.

W kolejnym VI rozdziale dużo miejsca poświęciłam zagadnieniom związanym ze służbą więzienną, począwszy od procedury przyjmowania do służby, przez wynagrodzenia, prawa emerytalne, urlopy, po rozwiązanie stosunku urzędniczego. Analizy tej dokonałam nie tylko na tle regulacji określających zasady organizacji aresztów detencyjnych, ale przede wszystkim z wykorzystaniem przepisów odnoszących się do urzędników służby cywilnej, którymi byli nadzorcy i strażnicy więzienni.

Ostatni VII rozdział przedstawia inne funkcje aresztów detencyjnych i ich szczególną rolę jako miejsc pozbawienia wolności dla innych osób niż tymczasowo aresztowani. Zadania te wynikały z aktów prawnych wydawanych przez komisje rządowe (odbywanie zastępczej kary aresztu przez defraudantów, odbywanie kary aresztu publicznego, a także organizowanie w aresztach detencyjnych miejsc noclegowych dla transportowanych więźniów) bądź z ukształtowanej, a akceptowanej przez władze rządowe praktyki (odbywanie kary aresztu policyjnego,

przetrzymywanie osób uchylających się przed spisem wojskowym czy też podlegających ekstradycji, a także niewypłacalnych dłużników). Szczególną uwagę zwrócono na ukazanie przyczyn, dla których Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych z biegiem lat odchodziła od pierwotnej roli aresztów detencyjnych, jako wyłącznie miejsc zatrzymania podejrzanych w trakcie pierwiastkowego śledztwa.

W swoich badaniach oparłam się, z jednej strony, na aktach normatywnych wydawanych przez namiestnika Królestwa Polskiego, Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych, ale także przez Komisję Rządową Sprawiedliwości i Komisję Rządową Przychodów i Skarbu.

Z drugiej strony wykorzystałam materiał źródłowy poświadczający praktykę, w tym w szczególności akty wydawane przez komisje wojewódzkie (rządy gubernialne), komisarzy obwodowych (naczelników powiatów), czy władze miejskie. Istotna była także szeroka korespondencja między organami administracji publicznej poszczególnych szczebli, a dotycząca bieżących problemów związanych z działalnością aresztów detencyjnych, zwłaszcza determinujących możliwości działania w kwestiach finansowych. Ich analiza pozwoliła na zestawienie przepisów prawa z praktyką funkcjonowania aresztów detencyjnych, która bardzo często odbiegała od unormowań ustawowych. Najcenniejszym jednakże źródłem informacji były różnego rodzaju raporty składane przez magistraty miast władzom wojewódzkim (rządom gubernialnym) lub przez te ostatnie organom rządowym.

Kwerenda źródłowa objęła dokumenty przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych oraz tych archiwach państwowych, w których znajdowały się dokumenty będące zapisem aktywności władz administracyjnych działających na terenie byłego Królestwa Polskiego w latach 1815–1868. W sumie analizie poddałam blisko sto dziewięćdziesiąt zespołów archiwalnych.

W pierwszej kolejności wykorzystane zostały materiały znajdujące się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w zespole Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, a także w zespole Rady Stanu i Rady Ministrów Księstwa Warszawskiego.

Na szczeblu władz wojewódzkich (gubernialnych) interesujące dokumenty zachowały się jedynie w aktach Komisji Województwa Kaliskiego, Komisji Województwa Augustowskiego (Rząd Gubernialny Augustowski) oraz aktach Rządu Gubernialnego Radomskiego. I to w tym ostatnim zespole znajduje się najobszerniejszy materiał dotyczący funkcjonowania aresztów detencyjnych. Natomiast w zespołach władz obwodowych (powiatowych) zachowało się niewiele dokumentów dotyczących aresztów detencyjnych, jedynie w zespole Naczelnika Powiatu Kaliskiego i Naczelnika Powiatu Łukowskiego znajdują się pewne informacje. Najwięcej zespołów archiwalnych odnalazłam się wśród akt miejskich (134). Znalezione w nich

materiał źródłowy okazał się niezwykle wartościowy, co wynika z faktu, iż areszty detencyjne znajdowały się pod bezpośrednim zarządem burmistrzów (prezydentów) miast.

Kwerendą zostały objęte również materiały drukowane, opublikowane w Dzienniku Prawa Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego oraz w Zbiorze Przepisów Administracyjnych Królestwa Polskiego.

Badania nad rozwojem instytucji aresztów detencyjnych w Królestwie Polskim wymagały zapoznania się z literaturą przedmiotu. W pierwszej kolejności były to dzieła najwybitniejszych przedstawicieli epoki: J. Howarda, C. Beccarii, J. Benthama, J.J. Rousseau, a także szeroka literatura omawiająca założenia ideologii oświecenia, jak też studia dotyczące zmian zachodzących w europejskim prawodawstwie karnym przełomu XVIII/XIX w.

Niezbędne było również poznanie poglądów polskich dziewiętnastowiecznych penitencjarystów: K. Potockiego, F. Skarbka, J.U. Niemcewicza i J. Pawlikowskiego. Niezwykle przydatne okazały się też opracowania historyczno-prawne M. Senkowskiej, M. Czerwca, L. Rabinowicza, E. S. Rappaporta i E. Kaczyńskiej. Przygotowanie przedstawianej publikacji wymagało ponadto szerokiej analizy zagadnień związanych ze strukturą wzajemnych relacji organów administracji publicznej oraz przepisów dotyczących urzędników korpusu służby cywilnej (w tym przypadku nieocenione okazały się prace G. Smyka).

Wprowadzenie do zagadnienia funkcjonowania i organizacji aresztów detencyjnych w Królestwie Polskim wymagało przedstawienia rozwoju instytucji stosowania i wykonywania aresztu tymczasowego. Przydatne były opracowania dziewiętnastowiecznych autorów: A. Kożuchowskiego i A. Moldenhawera. Z publikacji XX w. na szczególną uwagę zasługują opracowania M. Mikołajczyka, które ukazują obraz instytucji tymczasowego aresztowania w I Rzeczypospolitej.

Przypadający na XVIII w. okres oświecenia nazywany był „wiekiem świateł”. Z całą mocą ujawnił się wtedy kryzys społeczno-polityczny, mający genezę jeszcze w XVII w. Oświeceniowy program walki ze „starym ładem” podejmowany był w atmosferze krytyki wszelkich istniejących urzędów w sferze państwa i prawa: feudalnej nierówności i ucisku społecznego, przywilejów szlacheckich, poddaństwa chłopów, ograniczeń własności, fanatyzmu religijnego, narzędzi tortur i stosów inkwizycji oraz indeksów zakazanych ksiąg. Oświecenie odrzucało dotychczasowy porządek społeczny, postulując stworzenie zupełnie nowego porządku prawnego, oderwanego od spuścizny „wieków ciemności”. Dzieło kodyfikacji prawa było realizowane w różnych uwarunkowaniach historycznych. Jednakże niezależnie od tych różnic podstawą ideologiczną XVIII-wiecznych kodyfikacji była filozofia nowożytnego prawa natury. Postulowano zerwanie z dotychczasowym stanem niepewności prawnej, z cechującym

feudalne stosunki brakiem bezpieczeństwa, samowolą i nadużyciami w dziedzinie wymiaru sprawiedliwości. Nowe kodeksy miały stworzyć prawo pewne, dające rozstrzygnięcia we wszystkich możliwych przypadkach, tak by nie zostawiać pola dla dowolności wyrokowania.

Niesprawiedliwość i nieludzkość szczególnie widać było w dziedzinie prawa karnego. Dotychczasowa praktyka bazowała na surowej tradycji tej gałęzi prawa, sięgającej jeszcze czasów Caroliny (1532 r.). Stosowano karę śmierci w różnych wariantach, chłostę, galery, zeznania wymuszano torturami, a postępowanie miało charakter inkwizycyjny. Taki stan rzeczy zaczął wzbudzać sprzeciw. To właśnie w prawie karnym – jako bezpośrednim instrumencie polityki państwa – najwcześniej i najpełniej odbił się reformatorski duch epoki. Niewątpliwym osiągnięciem doktryny humanitarnej było całkowicie nowe spojrzenie na cel represji karnej, co wiązało się z odmienną niż dotychczas oceną praw człowieka. Zakwestionowano wszystkie dotychczasowe metafizyczne koncepcje kary, opierając się na zasadach utilitaryzmu społecznego. Istotą kary nie miał już być odwet, ale osiągnięcie za jej pomocą pożytecznych dla społeczeństwa celów. Najważniejszym z nich miała być prewencja – tak indywidualna, jak i generalna.

W drugiej połowie XVIII w. postulaty ideologii oświecenia zaczęły znajdować praktyczne odzwierciedlenie w europejskim prawie karnym materialnym i procedurze karnej.

W prawie karnym materialnym w większości europejskich kodeksów karnych przełomu XVIII/XIX w. na plan pierwszy wysunięto karę pozbawienia wolności, zaczęto istotnie ograniczać lub całkowicie eliminować z katalogu sankcji karę śmierci oraz kary mutylacyjne i hańbiące.

Oświeceniowy program całkowitej przebudowy istniejącego porządku polityczno-prawnego w większym nawet stopniu niż prawa karnego materialnego dotyczył procedury karnej. Proces karny był bowiem silnie związany z instytucjami ustroju politycznego, bezpośrednio wyrażając jego charakter i cele. Walka z ustrojem feudalnym, rządami absolutnymi, arbitralnością i nadużywaniem władzy miała na gruncie procesu karnego szczególne znaczenie, gdyż w tej dziedzinie prawa mieszcza się najistotniejsze kwestie z zakresu gwarancji osobistych i bezpieczeństwa prawnego jednostki. Postulaty prawa natury, domagające się zapewnienia praw podmiotowych jednostce, wprost uderzały w realia feudalnego wymiaru sprawiedliwości oraz nieprawość i okrucieństwo inkwizycyjnego procesu karnego.

Działalność osiemnastowiecznych humanitarystów w zakresie systemu kar przesunęła punkt ciężkości na karę pozbawienia wolności oraz postawiła podsądnego w roli podmiotu postępowania sądowego, któremu należy zagwarantować podstawowe prawa człowieka. Fakt

ten na przełomie XVIII/XIX w. przyniósł praktyczny impuls do reformy więziennictwa w Europie w duchu idei humanitarnych.

Uznająca wolność człowieka za jedno z podstawowych praw jednostki ideologia oświecenia zwracała także uwagę na kwestię uwięzienia człowieka przed wyrokiem. Do połowy XVIII w. problematyka zasad stosowania i wykonywania tymczasowego aresztowania pozostawała zasadniczo poza zainteresowaniem prawników. Zatrzymanie następowało na podstawie arbitralnych decyzji nieskrępowanych żadnymi regułami, tymczasowo aresztowanych przetrzymywano zaś wraz ze skazanymi zbrodniarzami w prymitywnych pomieszczeniach, gdzie w warunkach urągających wszelkim wymogom higieny podejrzany czekał na wydanie wyroku. Brak było norm określających organizację i funkcjonowanie takich miejsc, a sami osadzeni pozbawieni byli jakiegokolwiek ochrony prawnej czy też możliwości obrony przed takim uwięzieniem. Od tego momentu za sprawą wybitnych europejskich penitencjarystów zaczęto wysuwać pewne podstawowe założenia, którymi ustawodawca powinien się kierować przy określaniu zasad stosowania i wykonywania tymczasowego aresztowania.

Poszczególne ustawodawstwa przyjmowały odmienne regulacje, jednak uznawano pewne ogólne założenia: uzależnienie możliwości uwięzienia obwinionego od rodzaju i wagi zarzucanego przestępstwa, występowanie powszechnego przekonania o dokonaniu przez niego czynu zabronionego, obawę ucieczki, przyznanie się do winy czy też konflikt między sprawcą a pokrzywdzonym.

Jednym z najważniejszych postulatów dotyczących zasad wykonywania tymczasowego aresztowania była konieczność oddzielenia osób tymczasowo aresztowanych od skazanych. Początkowo tworzone w więzieniach karnych oddzielne cele dla obwinionych, natomiast w kolejnych latach zaczęły pojawiać się oddzielne ośrodki penitencjarne przeznaczone jedynie dla osób tymczasowo aresztowanych.

W europejskich procedurach karnych zaczęły pojawiać się przepisy dotyczące organizacji i funkcjonowania tych jednostek. Jako pewne wspólne cechy omawianych rozwiązań można wskazać nakaz rozdziału osadzonych pod kątem płci, zakaz styczności osób podejrzanych o popełnienie wspólnie przestępstwa, możliwość odwiedzin tylko za zgodą właściwego sądu, nadzór organów sądowych czy też regulacje mające na celu uniemożliwienie ucieczki. Wprowadzono też przepisy określające powinności dozorców, w tym obowiązki: codziennych rewizji aresztów, prowadzenia rejestru osób zatrzymanych, dbania o porządek i dyscyplinę.

W tym miejscu należy zwrócić uwagę, iż aresztanci z jednej strony byli zobowiązani do przestrzegania dyscypliny i porządku więziennego, ale z drugiej przepisy europejskich procedur karnych gwarantowały im pewne podstawowe prawa. Przede wszystkim wskazywano na

potrzebę uregulowania zasad urzędzenia cel więziennych – miały być to pomieszczenia z dostępem świeżego powietrza, suche, dające możliwość swobodnego poruszania się, wyposażone w podstawowe sprzęty. Aresztanci mieli też prawo do wyżywienia (w tym jednego ciepłego posiłku dziennie), odzieży (o ile nie mieli własnej), opieki lekarskiej, godnego traktowania (tylko sąd mógł podjąć decyzję o zakuciu zatrzymanego w kajdany).

Europejskie prądy oświeceniowe nie ominęły Rzeczypospolitej, w której pierwsze projekty reformy prawa karnego, jak i całego systemu więziennictwa pojawiły się jeszcze w epoce stanisławowskiej.

Pod wpływem postulatów wysuwanych przez penitencjarystów na zachodzie Europy w połowie XVIII w. także na ziemiach polskich dostrzec można pewne zmiany, np. wprowadzenie przez S. Lubomirskiego w otwartym przez siebie w 1767 r. więzieniu zasady rozdziału tymczasowo aresztowanych od skazanych.

Dopiero jednak wprowadzenie na ziemię zaboru austriackiego *Księgi Ustaw na Zbrodnie i Ciężkie Przeszpstwa Policyjne* z 1803 r., a w zaborze pruskim *Ordynacji kryminalnej pruskiej* z 1805 r. dało początek nowemu obliczu instytucji tymczasowego aresztowania, zwłaszcza ze względu na to, że regulacje utrzymano w Księstwie Warszawskim, a potem Królestwie Polskim.

Ustawy te wprowadzały określone przesłanki dopuszczalności zatrzymania obwinionego, a tym samym wyeliminowały dowolność działania organów państwa, których decyzja musiała mieścić się w ramach określonych prawem. Wskazane przepisy wprowadzały też regulacje dotyczące zasad wykonywania tymczasowego aresztowania, nakazując przede wszystkim osadzanie obwinionych w odrębnych ośrodkach penitencjarnych, a także wskazując zasady organizacji i funkcjonowania tych miejsc.

W czasach Księstwa Warszawskiego zaczęto wysuwać postulaty stworzenia bardziej rozbudowanego systemu ośrodków pozbawienia wolności, w tym przede wszystkim rozdziału miejsc służących do przetrzymywania obwinionych w zależności od etapu postępowania. Niestety, problemy lokalowe spowodowały, iż do końca istnienia Księstwa Warszawskiego nie udało się przeprowadzić całościowej reformy więziennictwa, nie wdrożono też zasadniczo podziału więzień dla skazanych i tymczasowo aresztowanych, gdyż taki rozdział funkcjonował tylko w Warszawie.

Ostatecznie dopiero władze rządowe Królestwa Polskiego stworzyły system penitencjarny, który z pewnością wprowadził ogromny postęp i dał początek nowoczesnemu systemowi więziennictwa na ziemiach polskich. Jednym z jego elementów była organizacja

ośrodków pozbawienia wolności dla osób, względem których nie zapadł jeszcze wyrok. I tak w zależności od etapu postępowania podejrzani byli osadzani w **tzw. aresztach policyjnych, aresztach detencyjnych lub więzieniach śledczych (inkwizycyjnych)**.

Koncepcja stworzenia aresztów detencyjnych dla obwinionych w trakcie pierwszych czynności śledztwa znalazła się, w wydanej jeszcze w Księstwie Warszawskim przez ministra sprawiedliwości 17 maja 1808 r. instrukcji *O tymczasowej organizacji sądownictwa kryminalnego*, choć nie udało się wtedy wprowadzić ich na szeroką skalę.

Ostatecznie ośrodki te zaczęły funkcjonować dopiero w czasach Królestwa Polskiego, choć instrukcja z 17 maja 1808 r. nigdy nie została formalnie wprowadzona w czterech nowych departamentach (krakowskim, lubelskim, radomskim i siedleckim). Nie znalazłam też żadnego aktu prawnego wprowadzającego powyższe regulacje w Królestwie Polskim. Mimo to areszty detencyjne funkcjonowały na terenie całego kraju już od początku lat dwudziestych XIX w., tj. od czasów wydania przez Komisję Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji 29 kwietnia 1822 r. - *Instrukcji względem porządnego i jednostajnego utrzymywania aresztów policji prostej*.

Moje badania w pierwszej kolejności doprowadziły do wniosku, iż na przykładzie aresztów detencyjnych można stwierdzić, iż projektowany ustrój administracyjny (w tym także organizacja ośrodków pozbawienia wolności) wykorzystywał poza rodzimymi doświadczeniami rozwiązania pruskie, austriackie i francuskie, a więc te, z którymi polskie elity polityczne miały okazję się zetknąć.

Sama instytucja aresztu detencyjnego została organizacyjnie utworzona według koncepcji francuskiej i odpowiadała aresztom policyjnym powołanym do życia we francuskim *Postępowaniu sądowym kryminalnym* z 1808 r., natomiast doktrynalnie niewątpliwie sięgała do pruskiej koncepcji policji. Zasady funkcjonowania i organizacji tych jednostek wynikały z wydawanych przez władze rządowe przepisów administracyjnych, które opierały się głównie na procedurze austriackiej. Wyraźnie można dostrzec wpływy *Księgi Ustaw na Zbrodnie i Ciężkie Przepęstwa Policyjne* z 1803 r. w zakresie segregacji osadzonych, żywienia, opieki medycznej, odpowiedzialności dyscyplinarnej, obowiązków nadzorcy czy urządzenia celi. Natomiast rozwiązania *Ordynacji kryminalnej pruskiej* z 1805 r. przejęto przede wszystkim w zakresie nadzoru, poddając go organom sądowym i administracyjnym.

Analiza materiału źródłowego wskazuje, iż istotnym problem była kwestia terminologii. Proces budowy nowożytnej administracji więziennej przypadł na okres, gdy siatka pojęciowa terminów procedury karnej dopiero się kształtowała. Chaos, który istniał, pokazuje choćby brak precyzji władz rządowych w posługiwaniu się pojęciami *areszt detencyjny* i *areszt*

policyjny, co w konsekwencji prowadziło do sytuacji częstego utożsamiania obu instytucji nawet przez organy administracji rządowej.

Początkowo areszty detencyjne nazywano aresztami policyjnymi – takie nazewnictwo odnaleźć można np. w akcie wydanym przez namiestnika Królestwa Polskiego z 17 grudnia 1816 r. W kolejnym roku Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji wydała rozporządzenie zalecające utworzenie aresztów policyjnych jako odrębnej kategorii ośrodków penitencjarnych służących do przetrzymywania osób aresztowanych przez władze policyjne. W następnych latach organy administracji rządowej wciąż bardzo nieprecyzyjnie posługiwały się wskazanym nazewnictwem. I tak np. instrukcja z 1822 r., regulując organizację wewnętrzną aresztów przy sądach policji prostej, posługiwała się terminami *areszt policyjny* i *więzienie detencyjne*. Niekiedy nawet występują trudności ze stwierdzeniem, do której z kategorii aresztów dany akt się odnosił. Na przykład *Instrukcja dla Nadzorca aresztu policyjnego (detencyjnego) w Ratuszu głównym w Warszawie z 27 grudnia 1836/8 stycznia 1837 r.* nie dawała jednoznacznej odpowiedzi, którego z rodzajów ośrodków penitencjarnych dotyczył dokument, czy też organ utożsamiał te dwa terminy w rozumieniu aresztów przy sądach policji prostej, a może też instrukcja miała obowiązywać w obu rodzajach aresztów.

W Królestwie Polskim sprawy związane z zapewnieniem bezpieczeństwa publicznego, w tym również ogólny nadzór nad więzieniami i aresztami powierzono jednemu centralnemu organowi administracji rządowej tj. Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, choć jak wynika z moich badań w funkcjonowanie aresztów detencyjnych zaangażowane było organy administracji rządowej wszystkich szczebli.

Pozycja organów administracji rządowej poszczególnych szczebli determinowana była przez zasadę centralizmu. Jak pisał A. Okolski, prawo decyzji było skupione w rękach organu centralnego, który zazwyczaj był inicjatorem wszelkich działań. Jednakże samodzielnie nie zajmował się wykonaniem podjętych decyzji, polecając to władzom pośrednim, czyli komisjom wojewódzkim (rządom gubernialnym). Akty komisji rządowych nie były zazwyczaj wprowadzane w życie przez te organy, a tylko przekazywane niżej – do komisarzy obwodowych (naczelników powiatów). Organy administracji niższych szczebli nie tylko były wykonawcą woli organów centralnych, ale same też podejmowały czynności. Jednak zasada skupienia prawa decyzji w rękach organu centralnego powodowała, iż zakres samodzielności organów niższych szczebli był niewielki, a większość inicjatyw oddolnych wymagała ostatecznie zatwierdzenia przez komisję rządową.

Przeprowadzone przeze mnie studia wskazują, iż opisana powyżej zasada wzajemnych relacji między organami administracji rządowej miała również miejsce w przypadku funkcjonowania i organizacji aresztów detencyjnych.

Jak wynika z analizy materiału źródłowego, decyzji Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych podlegała niemal każda sfera działalności aresztów detencyjnych. Ten ogólny nadzór był wykonywany przede wszystkim przez wydawanie obowiązujących na terenie całego kraju aktów prawnych regulujących zasady działalności tych jednostek. Oprócz aktów ogólnokrajowych duże znaczenie miały reskrypty obowiązujące jedynie w danym województwie, a nawet w poszczególnych jednostkach, co wynikało z istotnych różnic w sytuacji każdego z aresztów, choćby z uwagi na liczbę aresztantów. I tak np. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych oddzielnie ustalała etat dla każdego z aresztów, liczbę strażników, wysokość pensji służby więziennej, wyrażała zgodę na podniesienie stawki żywieniowej, czy zawarcie umowy najmu lokalu. Istotne znaczenie miały też decyzje podejmowane przez komisję rządową, nakładające liczne obowiązki sprawozdawcze lub kontrolne. Zgodnie z wyrażoną powyżej zasadą centralizmu wydawane akty prawne i podejmowane decyzje komisja rządowa przekazywała do wykonania komisjom wojewódzkim (rządom gubernialnym), a te otrzymane wytyczne przekazywały do realizacji niższym szczeblom administracji, tj. komisarzom obwodowym (naczelnikom powiatowym). Ci z kolei żądali określonych działań od burmistrzów (prezydentów), jako organów bezpośrednio zarządzających aresztami detencyjnymi.

Jak wynika ze źródeł, w praktyce organy rządowe część kompetencji pozostawiły władzom wojewódzkim (rządom gubernialnym), np. zatwierdzanie przedstawianych przez burmistrzów kwartalnych likwidacji, udzielanie zgody na pobieranie przez burmistrzów zaliczek na utrzymanie aresztów czy przeprowadzenie mniejszych remontów, nominacje służby więziennej, pociąganie służby więziennej do odpowiedzialności dyscyplinarnej i karno-sądowej, zatwierdzanie przygotowywanych przez burmistrzów licytacji na dostawę żywności, o ile suma kontraktu nie przekraczała 5000 zł, wydawanie decyzji o zamianie kary grzywny na zastępczą karę aresztu w stosunku do defraudantów. Zdarzało się, iż władze wojewódzkie (rządy gubernialne) podejmowały też z własnej inicjatywy interwencje w związku z nieprawidłowym wykonywaniem przez niższe organy administracyjne aktów prawnych wydawanych przez organy rządowe.

Komisarze obwodowi (naczelnicy powiatów) zasadniczo byli jedynie wykonawcami poleceń organów wyższych szczebli. W ramach tych obowiązków komunikowali burmistrzom (prezydentom) uchwalone przez władze rządowe akty prawne lub też zlecali im przygotowywanie raportów o stanie aresztów, kosztach ich utrzymania czy też zobowiązywali władze

miejskie do udzielania informacji o aktualnych potrzebach lub też o wykonaniu innych zadań związanych z zarządem tymi jednostkami. Władze obwodowe (powiatowe) pełniły też funkcję pośredników między władzami miejskimi a komisją wojewódzką (rządem gubernialnym). Zakres spraw pozostawionych do rozstrzygnięcia tych organów był marginalny, można tu np. wskazać pojawiające się dopiero w 1863 r. prawo do mianowania w miastach powiatowych służby więziennej. Pewne samodzielne działania komisarze obwodowi (naczelnicy powiatów) podejmowali właściwie tylko w zakresie zleconego im ustawowo nadzoru nad aresztami detencyjnymi.

Jak pokazują przeprowadzone badania, władze rządowe w dużym zakresie wykorzystywały też administrację terytorialną, czyniąc burmistrza (prezydenta) organem prowadzącym areszt detencyjny i powierzając mu wiele obowiązków – zarówno zarządczych (dostarczanie żywności, światła, opału i innych niezbędnych utensyliów), jak i dozorczych (kontrola aresztantów przy przyjęciu do aresztu, kontrola stanu ludności, bieżące rewizje). Jednak władze miejskie nie zawsze radziły sobie z tymi zadaniami i przerzucały część z nich na nadzorców (np. obowiązek dostarczania żywności, czy przeprowadzania kontroli przy przyjęciu aresztanta).

Z chwilą powstania Królestwa Polskiego brak było zasadniczo jakichkolwiek przepisów określających zasady organizacji i funkcjonowania ośrodków pozbawienia wolności. Zatem władze centralne musiały od podstaw stworzyć całą siatkę regulacji prawnych, a jak trudne było to zadanie dla często niedoświadczonej kadry pracowników administracji rządowej możemy przekonać się na podstawie aktów prawnych regulujących działalność aresztów detencyjnych.

Podstawą funkcjonowania aresztów detencyjnych były wydane przez władze rządowe dwie Instrukcje: z 29 kwietnia 1822 r. - *Instrukcja względem porządnego i jednostajnego utrzymywania aresztów policji prostej* oraz z 15/17 sierpnia 1859 r. - *Instrukcja dla więzień i zakładów karnych Królestwa Polskiego z 15/27 sierpnia 1859 r. (O aresztach detencyjnych stanowił dział XXII – Instrukcja dla aresztów detencyjnych)*. Przepisy te zawierały jedynie pewne ogólne zasady dotyczące urządzenia lokalu, dozoru nad aresztantami, pracy straży więziennej, żywienia, opieki lekarskiej, transportu, finansowania. Instrukcja z 1822 r. w kolejnych latach wraz z pojawiającymi się problemami była uzupełniana przez liczne reskrypty, dotyczące np. kategorii aresztantów mogących być umieszczanymi w tych ośrodkach, czasu pobytu w areszcie, zasad przeprowadzania kontroli, możliwości urządzania w jednym miejscu różnego rodzaju aresztów, odpowiedzialności burmistrzów za nienależyty zarząd aresztem, zasad

przeprowadzania remontów, praw i obowiązków aresztantów, taryfy żywniowej, obowiązków sprawozdawczych.

Jak wskazuje analiza aktów prawnych, wydawane od lat dwudziestych XIX w. przez organy rządowe przepisy administracyjne pomijały wiele aspektów działalności aresztów detencyjnych, choćby w zakresie precyzyjnego określenia zasad zachowania aresztantów, ich odpowiedzialności dyscyplinarnej (przede wszystkim nie było określonego katalogu kar), zasad wykonywania przez nich pracy, wyżywienia osób wyznania mojżeszowego, obowiązków dozorców, odpowiedzialności służby więziennej, zasad postępowania w razie zgonu aresztanta. Jak pokazują moje badania administracja aresztów radziła sobie z tym, odwołując się do przepisów więziennych (zasady wykonywania pracy, wyżywienie osób wyznania mojżeszowego, odpowiedzialność służby więziennej, postępowanie w razie zgonu aresztanta) lub też do aktu obowiązującego na terenie Warszawy, tj. *Instrukcji dla Nadzorcy aresztu policyjnego (detencyjnego) z 27 grudnia 1836/8 stycznia 1837 r.* (np. w zakresie zasad zachowania aresztantów czy obowiązków dozorców). Nie wiadomo, dlaczego władze rządowe, niewątpliwie zdając sobie sprawę z istniejących problemów, nie uregulowały tych kwestii w Instrukcji z 1859 r.

Analiza materiałów archiwalnych pokazała, iż realia funkcjonowania i organizacji aresztów detencyjnych odbiegały niejednokrotnie od pierwotnych regulacji prawnych, co zazwyczaj było wymuszone względami finansowymi.

Brak funduszy powodował nawet, iż sama Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych uniemożliwiała w praktyce wykonanie przez niższe organy wcześniej wydawanych przez nią przepisów. Tak np. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych, nie będąc zadowolona z organizowania w jednym lokalu aresztów detencyjnych i aresztów policyjnych, głównie z uwagi na problemy związane z kwestią zarządu i podziałem kosztów ich utrzymania, w 1844 r. podjęła decyzję o zakazie łączenia tych jednostek. Jednak w kolejnych latach sytuacja nie uległa istotnym zmianom, głównie z uwagi na postawę samej komisji rządowej, powołującej się na brak funduszy, odmawiającej zazwyczaj władzom miejskim środków na wynajęcie oddzielnego lokalu czy zatrudnienie odrębnej służby więziennej. Ostatecznie, jak się wydaje, władze rządowe zaakceptowały istniejący stan rzeczy, publikując w latach pięćdziesiątych XIX w. rozporządzenia dotyczące zasad rozdziału kosztów najmu lokalu czy dokonywania niezbędnych remontów.

Zasadniczą kwestią była też rola aresztów detencyjnych w systemie penitencjarnym Królestwa Polskiego. Z pewnością początkowo zamiarem Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych było, by areszty detencyjne – zgodnie z obowiązującą wówczas doktryną penitencjarną – były przeznaczone dla aresztantów w trakcie pierwiastkowego śledztwa, aż do czasu

wniesienia aktu oskarżenia. I choć przez cały okres istnienia Królestwa Polskiego była to ich podstawowa rola, to z biegiem lat zyskały one dodatkowe funkcje. Wynikało to z dwóch głównych przyczyn – braku funduszy i braku odpowiedniej liczby jednostek penitencjarnych. Zadania niedetencyjne wynikały bądź z aktów prawnych wydawanych przez komisje rządowe (odbywanie zastępczej kary aresztu przez defraudantów, odbywanie kary aresztu publicznego, a także organizowanie w aresztach detencyjnych miejsc noclegowych dla transportowanych więźniów) bądź z ukształtowanej, a akceptowanej przez władze rządowe praktyki (odbywanie kary aresztu policyjnego, przetrzymywanie osób uchylających się przed spisem wojskowym czy też podlegających ekstradycji, a także niewypłacalnych dłużników).

Od początku istotnym problemem była kwestia dopuszczalnego czasu przetrzymywania w areszcie detencyjnym. Kolejne decyzje organów administracji rządowej w tej kwestii doskonale pokazują, jak trudne czasami było pogodzenie przepisów konstytucyjnych z kształtującą się praktyką funkcjonowania tych jednostek. Pierwsze przepisy odnaleźć można w postanowieniu Rady Administracyjnej z 5/17 grudnia 1816 r., w którym powołano się na art. 21 Konstytucji Królestwa Polskiego, mówiący, iż zatrzymanie może trwać nie dłużej niż trzy dni. Instrukcja z 1822 r. wskazywała czas ośmiu dni, a w reskrypcie Komisji Rządowej Sprawiedliwości z 24 maja/5 czerwca 1848 r. dopuszczono aresztowanie do trzydziestu dni, co stało się akceptowaną praktyką. Przyjęcie terminu trzydziestodniowego jako dopuszczalnego okresu uwięzienia było niewątpliwie konsekwencją praktycznych doświadczeń i próbą dostosowania obowiązujących przepisów do realnego czasu koniecznego do przeprowadzenia pierwiastkowego śledztwa. Dlatego też ostatecznie termin trzydniowy, o którym była mowa w art. 21 Konstytucji, uznano tylko za dopuszczalny czas aresztowania policyjnego.

Jak dalece realia funkcjonowania i organizacji aresztów detencyjnych potrafiły odbiegać od pierwotnych regulacji prawnych pokazuje nam zagadnienie zasad finansowania tych jednostek. Pierwotnie w myśl Instrukcji z 1822 r. poniesione przez burmistrzów koszty utrzymania aresztów miały być rozliczane przez sądy policji prostej. Jednakże już od drugiej połowy lat trzydziestych XIX w. utrwaliła się praktyka rozliczania tych kosztów na podstawie likwidacji przedkładanych rządowi gubernialnym. Zwrot poniesionych wydatków władze miejskie otrzymywały od kas powiatowych, a nie od sądów policji prostej. Instrukcja z 1822 r. nakazywała rozliczanie poniesionych przez władze miejskie wydatków miesięcznie z dołu. Jednakże materiał źródłowy wskazuje, iż były one rozliczane rocznie, od początku lat czterdziestych XIX w. było to rozliczenie półroczne, a ostatecznie wykształciła się praktyka rozliczeń kwartalnych. Instrukcja z 1822 r. wskazywała, iż to burmistrz (prezydent) miał pokrywać miesięczne koszty utrzymania aresztu, z wyjątkiem żywności, gdy była dostarczana przez zewnętrznego

kontrahenta, gdyż rozliczenie tych kosztów miało następować po upływie każdego miesiąca bezpośrednio z sądem policji prostej. Jednak od lat czterdziestych XIX w. zaobserwować można zwyczaj ponoszenia wszelkich kosztów funkcjonowania aresztów detencyjnych przez burmistrzów (prezydentów), co było istotnym utrudnieniem z uwagi na to, iż władze miejskie nie dysponowały dostatecznymi środkami finansowymi. Odnotowano nawet przypadki, że burmistrzowie (prezydenci) zmuszeni byli do wykładania własnych pieniędzy, a więc dochodziło do sytuacji, w których koszty funkcjonowania państwa tymczasowo przerzucano na urzędników (co można oceniać jako pozostałość stosunków feudalnych). Dlatego władze wojewódzkie pod koniec lat trzydziestych XIX w. zaczęły wyrażać zgodę na udzielanie burmistrzom (prezydentom) z góry zaliczek na utrzymanie aresztów detencyjnych. Ostatecznie po wielu latach 9/21 listopada 1849 r. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych wydała dla całego Królestwa Polskiego rozporządzenie nakazujące rządowi gubernialnym wypłacać burmistrzom (prezydentom) odpowiednich sum z góry. Fundusze te miały pozwolić pokryć zarówno koszty żywności, jak i inne potrzeby aresztów detencyjnych. Nowa Instrukcja z 1859 r. sankcjonowała praktykę rozliczania kosztów utrzymania aresztów detencyjnych z kas gubernialnych lub powiatowych, ale utrzymała zasadę rozliczania wydatków miesięcznie z dołu, jednakże burmistrzowie nadal przedkładali rządowi gubernialnym rozliczenia kwartalnie.

Czy władzom rządowym udało się wdrożyć w aresztach detencyjnych oświeceniowe idee penitencjarne? Odpowiedź na to pytanie nie jest łatwa.

Na pewno pozytywnie należy ocenić rozwiązania ustawodawcze, które mimo wszelkich swoich mankamentów stanowiły istotny krok w budowie nowoczesnego więziennictwa na ziemiach polskich. Wprowadzały one zasadę rozdziału osób skazanych od aresztowanych. Realizując postulaty humanitarystów, nakazano organizowanie w aresztach detencyjnych pomieszczeń czystych, ogrzewanych, z dostępem świeżego powietrza, wyposażonych w odpowiednie sprzęty, gdzie w jednej celi miały przebywać nie więcej niż cztery osoby. Zakładały obowiązek zatrudniania wykwalifikowanego personelu więziennego, starano się też wprowadzać regulacje kontrolujące czas uwięzienia, czy zasady zatrudniania osadzonych.

Niestety dużo gorzej było z wprowadzeniem powyższych regulacji w życie. Z jednej strony władze rządowe próbowały walczyć z wszelkimi uchybieniami, wydając kolejne restrykcyjne dyscyplinujące organy niższych, czy też nakładając na nie liczne obowiązki sprawozdawcze, ale z drugiej strony odmawiały większości próśb ze strony tych organów o dodatkowe fundusze na remonty, niezbędne utensylia, czy podwyżki dla pracowników aresztów, a to właśnie brak odpowiednich środków finansowych leżał przede wszystkim u podstaw nieprawidłowości.

Zajęłam się bardzo interesującym zagadnieniem badawczym, ale i trudnym etapem rozwoju społeczeństwa w okresie przejścia od feudalizmu do państwa nowożytnego. Na podstawie przedstawionych wyników moich badań widzimy, jak trudno było oderwać się od feudalizmu, jak niełatwe było budowanie od podstaw struktur państwa nowożytnego, gdzie człowiek zaczął być podmiotem w relacjach jednostka-państwo, a przestrzeganie podstawowych praw człowieka miało determinować działania państwa w sferze ustawodawczej. Wszechstronność moich badań obracająca się w sferze zagadnień społecznych, politycznych, gospodarczych i prawnych może stanowić podstawę do pogłębionych poszukiwań and rozwojem społeczeństwa w epoce przejścia.

4.2. Omówienie osiągnięć naukowych, o których mowa w art. 2019 ust 1 pkt 2 ustawy z dnia 10 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce innych niż monografia wskazana w pkt 4.1.

4.2.1. Organizacja i funkcjonowanie ośrodków pozbawienia wolności na ziemiach polskich od średniowiecza po wiek XIX

Oprócz badań nad aresztami detencyjnymi w Królestwie Polskim w latach 2014-2022 prowadziłam szeroko zakrojone badania nad organizacją i funkcjonowaniem ośrodków pozbawienia wolności od czasów średniowiecza, aż po wiek XIX.

W pierwszej kolejności moje prace skupiły się nad analizą celów i organizacji zakładów karnych w I Rzeczypospolitej. Badania te wykazały, iż funkcje zakładów karnych w dawnej Polsce, ich rola i organizacja zmieniały się wraz z ewolucją poglądów na cele instytucji kary w systemie prawa karnego: począwszy od miejsc w praktyce będących sankcją pośrednią między pozbawieniem wolności, a karą śmierci (jak wieża dolna), skończywszy na nowoczesnych obiektach kładących nacisk na resocjalizację skazanych (np. więzienie marszałkowskie). Pełna prezentacja moich badań została przedstawiona w artykule:

- *Cele i organizacja zakładów karnych w I Rzeczypospolitej* (Acta Universitatis Lodzianensis. Studia i szkice z dziejów Polski i powszechnych. Od starożytności do połowy XX wieku, t. 94, 2015, s. 77-90).

Stan polskich więzień w początkach XIX w., nawet przy standardach tego stulecia, budzić mógł poważny niepokój. W Księstwie Warszawskim więziennictwo oparte było na systemie pruskim, w którym w ogóle nie uwzględniano celów resocjalizacyjnych, a tylko izolacyjne. Z przedłożonego w 1808 r. przez ministra policji Aleksandra Potockiego raportu wyłania się niezwykle ponury obraz. Więzienia były przepełnione, osadzeni pozostawali bez jakiegokolwiek zainteresowania ze strony personelu więziennego, nie dokonywano segregacji przestępców,

brakowało odzieży, racje żywieniowe miały charakter głodowy, a cele były zazwyczaj ciemne, wilgotne, pozbawione posłania. Władze Księstwa Warszawskiego próbowały podjąć próbę reform, jednak niestabilna sytuacja w kraju i brak funduszy, nie pozwoliły na ich skuteczną realizację.

W pierwszych latach istnienia Królestwa Polskiego odziedziczony po Księstwie Warszawskim stan więzień nie uległ zmianie. Momentem przełomowym był rok 1818, kiedy to car Aleksander I, w trakcie pobytu w Warszawie, dokonał wizytacji niektórych więzień stolicy. Skutkiem wyrażonego przez władcę niezadowolenia z zastanego stanu rzeczy była odezwa ministra sekretarza stanu do ministra sprawiedliwości, w której zalecał on, aby ministrowie „zajęli się niezwłocznie planem ogólnego i szczególnego ulepszenia systemu administracji i stanu więzień publicznych i Warszawie i całym kraju”. Od tego momentu zaczęła się na ziemiach Królestwa Polskiego reforma całego systemu więziennictwa.

To właśnie zagadnienia związane z tworzeniem się zmierzającego ku nowoczesności więziennictwa w Królestwie Polskim były przedmiotem moich wieloletnich zainteresowań badawczych.

W pierwszej kolejności starałam się ustalić dotychczasowy stan wiedzy, co pokazało, iż w dostępnych pracach niewiele uwagi poświęcano organizacji i funkcjonowaniu ośrodków pozbawienia wolności w Królestwie Polskim. Badacze koncentrowali się przede wszystkim na teoretycznych rozważaniach skupionych wokół doktryn penitencjarnych. Natomiast zasadniczo poza zainteresowaniami historyków i historyków prawa pozostawał praktyczny aspekt funkcjonowania i organizacji rodzącego się nowoczesnego więziennictwa w Królestwie Polskim. Szczegółowo swoje ustalenia przedstawiłam w artykule:

- *Organizacja i funkcjonowanie ośrodków pozbawienia wolności w Królestwie Polskim (1815-1867) w świetle źródeł. Dotychczasowe ustalenia i perspektywy badawcze* (Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego, t. XXI, 2018, s. 123-139).

Kolejnym krokiem było zbadanie przeze mnie archiwów państwowych, w celu ustalenia zasobów materiałów źródłowych zawierających informacje na temat więzień Królestwa Polskiego. Okazało się, iż mimo istotnych braków w poszczególnych zespołach archiwalnych zachowany materiał to kilkaset jednostek, obejmujących zasadniczo całość tematyki związanej z zarządem i funkcjonowaniem więzień w Królestwie Polskim. Przede wszystkim nieoceniona będzie spuścizna po więzieniu piotrkowskim, a także pozostałości po Komisji Województwa Mazowieckiego i Rządu Gubernialnego Radomskiego. Wskazany materiał źródłowy dotychczas pozostawał zasadniczo poza zainteresowaniami historyków i historyków prawa, którzy nie badali praktycznych aspektów funkcjonowania i organizacji rodzącego się nowoczesnego

więziennictwa w Królestwie Polskim (można tu właściwie wskazać jedynie poważniejsze opracowania Elżbiety Kaczyńskiej i Moniki Senkowskiej, ale autorki te wskazany materiał archiwalny wykorzystwały jedynie fragmentarycznie. Całość zebranego przeze mnie materiału archiwalnego zaprezentowałam w artykule:

Więzienia Królestwa Polskiego w latach 1815-1867 w świetle zasobów archiwów państwowych (Historia-Pamięć-Tożsamość w Edukacji Humanistycznej, t. 4 – archiwum jako „strażnik pamięci”, Kraków 2016, s. 163-175).

W następnej kolejności badałam system więziennictwa w Królestwie Polskim, co przedstawiłam w artykule:

Rodzaje ośrodków pozbawienia wolności w Królestwie Polskim (Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego, t. XIX, 2016, s. 147-161).

Kolejnym etapem moich badań było zapoznanie się z koncepcjami reformy więziennictwa w Królestwie Polskim wysuwanymi przez polskich penitencjarystów początku XIX w. i zestawienie ich poglądów z pierwszymi decyzjami wydawanymi przez centralne organy rządowe. Efekty tej pracy zostały przedstawione w artykule:

- *Decyzje centralnych organów rządowych w procesie kształtowania systemu organizacji więziennictwa Królestwa Polskiego na tle wybranych polskich koncepcji penitencjarnych początku XIX wieku* (Studia Prawno-Ekonomiczne, t. XCIV, 2015, s. 11-31).

W dalszym etapie swoich prac badałam poszczególne aspekty działalności więzień karnych w Królestwie Polskim. Z jednej strony analizowałam obowiązujące przepisy administracyjne, a z drugiej ich praktyczne funkcjonowanie wykorzystując zebrane materiały archiwalne. Swoje ustalenia przedstawiłam w kilku kolejnych artykułach:

- *Ciąża, poród i opieka nad dzieckiem w więzieniach Królestwa Polskiego 1815-1867* (Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego, t. XVIII, 2015, s.55-73).

- *Opieka duchowa w więzieniach Królestwa Polskiego w latach 1815-1867* (Nil nisi veritas. Księga dedykowana Profesorowi Jackowi Matuszewskiemu, red. M. Głuszak, D. Wiśniewska-Józwiak, Łódź 2016, s. 385-401).

- *Organizacja pracy więźniów w Królestwie Polskim w latach 1815-1867* (Czasopismo Prawno-Historyczne, t. LXIX, z. 2, 2017, s. 111-134).

- *Działalność oświatowa w więzieniach Królestwa Polskiego 1815-1867* (Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego, t. XX, 2017, s. 135-147).

- *Praca lekarzy w więzieniach Królestwa Polskiego – na podstawie akt Rządu Gubernialnego Radomskiego* (Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego, t. XXIII, 2020, s. 293-316).

- *Instrukcja dla strażników więziennych z 4/16 marca 1853 r. w świetle akt Komisji Woje-
wódzkiej i Rządu Gubernialnego Płockiego* (Studia Prawno-Ekonomiczne, t. CXV, 2020, s.
11-31).

Oprócz badań nad aresztami detencyjnymi w kręgu moich zainteresowań była też działal-
ność innych tymczasowych ośrodków pozbawienia wolności tj. aresztów policyjnych i więzień
inkwizycyjnych.

Szczególnie dużo uwagi poświęciłam analizie materiału archiwalnego w celu zbadania
zasad i organizacji funkcjonowania aresztów policyjnych. Do tej pory wyniki moich badań
zostały opublikowane jedynie częściowo w artykule:

- *Organizacja i funkcjonowanie aresztów policyjnych w Królestwie Polskim w latach
1817-1867. Część I* (Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego, t. XXII, 2019, s. 107-126).

Natomiast w ramach moich badań dotyczących więzień inkwizycyjnych szczególną
uwagę zwróciłam na zasady funkcjonowania i organizacji głównego Więzienia Inkwizycyj-
nego w Warszawie, co opisałam w artykule:

- *Instrukcja dla Głównego Więzienia Inkwizycyjnego w Warszawie z 26 listopada/8 grud-
nia 1835 r. i uwagi do niej Nadzorcy Głównego Więzienia Karnego w Warszawie z 11/23
czerwca 1858 r.* (Czasopismo Prawno-Historyczne, t. LXXIII, 2021, s. 215-232).

Ponadto napisałam też publikacje:

- *O przeznaczeniu aresztów detencyjnych w prawie i praktyce Królestwa Polskiego* (Kra-
kowskie Studia z Historii Państwa i Prawa, t. 15, 2022, s. 519-536).

4.2.2. Instytucja kary w rozwoju dziejowym

W latach 2015-2019 wspólnie z Katarzyną Rydz-Sybilak prowadziłam badania nad roz-
wojem instytucji kary od czasów najdawniejszych, po rozwiązania współczesne. Funkcje i wa-
runki wykonywania środków karnych na przestrzeni dziejów uzależnione były bezpośrednio
od przyjmowanej koncepcji celów, jakie miała spełniać kara wobec przestępcy. Zupełnie ina-
czej kształtuje się jej obraz, gdy kara ma miała mieć głównie skutek resocjalizacyjny, a inaczej,
gdy podstawową przesłanką polityki karnej jest zasada odstraszenia, a nie poprawa moralna
przestępcy. Nasze prace zostały przedstawione w rozdziałach trzech monografii napisanych
we współautorstwie z Katarzyną Rydz-Sybilak:

- *Ewolucja celów i warunków wykonywania kary pozbawienia wolności od średniowiecza,
po czasy współczesne* (Kara kryminalna – perspektywa historyczna i penologiczna, red. T. Ma-
ciejewski, W. Zalewski, Gdańsk 2019, s. 65-81),

- *Kara ograniczenia wolności i jej meandry w polskim porządku prawnym* (Między stabilnością, a zmiennością prawa karnego - dylematy ustawodawcy, red. W. Cieślak, M. Romańczuk-Grącka, Olsztyn 2017, s. 144-157)

- *The punishment of long-term incarceration throughout the history. Has history come full circle?* (The Objectives of the long-term incarceration, Olsztyn, 2017, s.37-530).

W 2015-2016 samodzielnie poszerzyłam krąg badań nad karą pozbawienia wolności w Królestwie Polskim. To właśnie na przełomie XVIII/XIX w. w „oświeconych” umysłach rodzi się pogarda dla kary śmierci i barbarzyńskich zasad prawa karnego. Powstało wtedy przekonanie, iż człowiek nie ma prawa odbierać innemu współobywatelowi, tego co najcenniejsze, czyli życia. Tak też w tym okresie zaczęto odchodzić od kary śmierci, a sankcja pozbawienia wolności stała się podstawową w wielu europejskich kodeksach karnych. W takich warunkach w I połowie XIX w. na ziemiach polskich pojawiają się śmiałe koncepcje polskich reformatorów penitencjarnych. Wśród wyrażanych przez nich poglądów istotne zagadnienie stanowiła kwestia nadzoru sądów powszechnych nad wykonywaniem kary pozbawienia wolności. Moje ustalenia zaowocowały rozdziałem w monografii:

- *Nadzór sądowy nad wykonywaniem kary pozbawienia wolności w Królestwie Polskim w latach 1815-1867* (Sądownictwo w Europie w XIX i XX wieku, red. E. Leniart, R. Świągróń-Skok, W. Wlazlak, Kraków 2016, s. 23-37).

4.2.3. Dzieje prawa spadkowego na ziemiach polskich od średniowiecza, po czasy współczesne

W 2011 r. wspólnie z Anną Marciniak-Sikorą podjęłam badania nad prawem spadkowym obowiązującym w I Rzeczypospolitej. Efektem tych prac jest artykuł:

- *Od szlacheckiego dziedziczenia ustawowego ku wolności testowania w Kodeksie Napoleona* (Studia Prawno-Ekonomiczne, t. LXXXVI, 2012, s. 11-31).

W latach 2011-2015 przedmiotem moich intensywnych zainteresowań badawczych była problematyka kształtowania się nowożytnego prawa spadkowego w Królestwie Polskim, porzucając zasady wynikające z dawnego prawa polskiego, poprzez regulacje przyjęte w Kodeksie Napoleona, na reguły wynikające z Kodeksu Cywilnego Królestwa Polskiego skończywszy. Prowadzone przeze mnie badania stanowiły rozwinięcie problematyki badawczej, którą zajmowałam się do 2011 r. przygotowując rozprawę doktorską na temat: *Testamenty publiczne na ziemiach Królestwa Polskiego w świetle praktyki notarialnej na przykładzie działalności kancelarii notarialnych w Zgierzu w latach 1826-1875*.

W wyniku tych badań powstała monografia oraz 6 artykułów naukowych.

Jako pierwszoplanową w tym dorobku pragnę wskazać monografię pt:

- *Testament – prawo a praktyka Królestwa Polskiego. W świetle akt notariuszy zgierskich w latach 1826-1875* (Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2013, recenzent prof. dr hab. Wojciech Witkowski).

W książce tej rozszerzyłam dotychczasowe badania o problematykę testamentów własnoręcznych i testamentów tajemnych. Monografia ta została poświęcona rodzącej się w XIX w. na ziemiach Królestwa Polskiego nowożytnej instytucji testamentu, zakładającej swobodę dysponowania majątkiem na wypadek śmierci, jako przyrodzone prawo każdego człowieka, choć ograniczone prawami najbliższych krewnych. Książka ta stanowi pierwsze we współczesnej literaturze kompleksowe opracowanie zagadnienia prawa testamentowego obowiązującego w Królestwie Polskim, przedstawione na tle praktyki XIX-wiecznych kancelarii notarialnych w Zgierzu (1826-1875). To właśnie materiał źródłowy stanowi niewątpliwy atut tej publikacji. W książce poddano analizie 319 testamentów publicznych, 10 protokołów posiedzeń sądowych w przedmiocie otwarcia testamentu własnoręcznego i 9 testamentów tajemnych. Monografia porusza takie zagadnienia jak: granice swobody testowania, wymogi formalne testamentu, zdolność do rozporządzania majątkiem na wypadek śmierci, zdolność do otrzymywania majątku przez testament i jej granice, rodzaje rozporządzeń testamentowych, instytucja wykonawcy testamentu oraz upadek mocy prawnej testamentu.

W zakresie badań nad prawem spadkowym w Królestwie Polskim nawiązałam też współpracę z Dorotą Wiśniewską, której rezultaty zostały zaprezentowane w 3 artykułach w punktowanych czasopismach naukowych:

- *Testament własnoręczny w świetle ustawodawstwa Królestwa Polskiego i praktyki na przykładzie akt kancelarii notarialnych w Zgierzu w latach 1826-1875* (Czasopismo Prawno-Historyczne, t. LXIV, z. 2, 2012, s. 331-349).

- *Wymogi formalne testamentu tajemnego w świetle ustawodawstwa Królestwa Polskiego i praktyki na przykładzie akt kancelarii notarialnych w Zgierzu w latach 1826-1875* (Studia Prawno-Ekonomiczne t. LXXXVIII, 2013, s. 11-35).

- *Zasady dziedziczenia ustawowego na ziemiach Królestwa Polskiego po 1826 roku* (Czasopismo Prawno-Historyczne, t. LXVI, z.1, 2014, s. 105-120).

Po 1918 r. rozpoczęto w Polsce prace unifikacyjne nad poszczególnymi działami prawa, jednakże był to proces długotrwały, co spowodowało, że jeszcze przez wiele lat obowiązywało w wielu dziedzinach prawo zaborcze. Jedną z najpóźniej zunifikowanych gałęzi było prawo spadkowe. Dopiero po II wojnie światowej dekret Rady Ministrów z 08.10.1946 – Prawo spadkowe, obowiązujące od 01.01.1947 r., wprowadził jednolite przepisy na terenie całego kraju,

uchylając tym samym przepisy zaborcze obowiązujące w poszczególnych dzielnicach. Jednakże, mimo formalnego uchylecia przepisów prawa spadkowego obowiązującego na ziemiach byłego Królestwa Polskiego w orzecznictwie sądowym pojawiają się odesłania do Kodeksu Napoleona i Kodeksu Cywilnego Królestwa Polskiego, gdy zachodzi konieczność regulacji praw spadkowych w stosunku do spadków otwartych przed 1947 r. Jako praktyka (adwokata) w 2013 r. zainteresowały mnie orzeczenia Sądu Najwyższego wydawane w sprawach spadkowych na podstawie przepisów obowiązujących w byłym Królestwie Polskim. Jak się okazało najczęściej pojawiające się we współczesnej praktyce sądowej problemy związane z koniecznością stosowania prawa spadkowego obowiązującego w byłym Królestwie Polskim dotyczą kwestii intertemporalnych stosowania przepisów prawa spadkowego Kodeksu Napoleona i Kodeksu Cywilnego Królestwa Polskiego oraz wykładni tych przepisów po 1946 r. Wyniki tych badań zostały opisane w artykule:

- *Prawo spadkowe Królestwa Polskiego w orzecznictwie Sądu Najwyższego* (Państwo i Prawo, z.12, 2015, s. 93-107).

Z racji wykonywania zawodu adwokata przedmiotem moich zainteresowań jest też poszukiwanie źródeł współczesnych rozwiązań prawnych w dawnym prawie spadkowym. W tym zakresie podjęłam w 2012 roku współpracę z Michałem Kłosem, czego efektem jest artykuł:

- *Zapis windykacyjny – powrót do przeszłości* (Państwo i Prawo, z.4, 2013, s. 15-30).

Wyniki badań nad prawem spadkowym Królestwa Polskiego miałam możliwość zaprezentować też w j. angielskim w artykule:

- *Testamentary Law in Congress Poland on the example of the files of the Zgirz notaries in the years 1826-1875* (Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego, t. XXIV, 2021, s. 187-205).

4.2.4. Z kręgu zagadnień prawa zobowiązań w Królestwie Polskim

W 2015 r. podjęłam badania nad problematyką prawa zobowiązań w Królestwie Polskim. Szczególnie zainteresowała mnie kwestia przymusu osobistego dłużników w sprawach cywilnych, gdy podczas badań archiwalnych nad ośrodkami pozbawienia wolności natknęłam się w Archiwum Państwowym w Radomiu na jednostkę archiwalną pt. *Akta miasta Radomia dotyczące się aresztów cywilnych (od 25 stycznia 1844 do 29 czerwca 1855)*. Kodeks Napoleona obowiązujący od 1808 r. w Księstwie Warszawskim, a następnie w Królestwie Polskim, przewidywał w Księdze III (o różnego rodzaju sposobach nabycia własności) w tytule XVIII instytucję „przymusu osobistego w materii cywilnej”. Był to środek egzekucyjny polegający na osadzeniu dłużnika w areszcie celu zmuszenia go do wykonania ciężącego na nim zobowiązania.

Szczegółowe zasady stosowania tego instrumentu zostały określone w obowiązującym francuskim kodeksie postępowania cywilnego z 1804 r. Efektem moich prac jest artykuł:

- *Instytucja przymusu osobistego dłużników w sprawach cywilnych na ziemiach Królestwa polskiego w latach 1815-1875* (Studia Iuridica Lublinensia. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Witkowskiemu, vol XXV, Lublin 2015, s. 85-105).

4.2.5. Darowizny na ziemiach Królestwa Polskiego

W 2010-2012 r. podjęłam współpracę z Dorotą Wiśniewską w zakresie badań nad szczególnymi rodzajami darowizn dokonywanymi w Królestwie Polskim. Prawo obowiązujące na ziemiach polskich znało w przeszłości szczególne rodzaje darowizn, zbliżonych do będącej przedmiotem współczesnej dyskusji darowizny na wypadek śmierci. Funkcjonująca na gruncie Kodeksu Napoleona darowizna majątku przyszłego jest doskonałym na to przykładem z uwagi na swój przedmiot, jaki stanowił majątek pozostały po śmierci darczyńcy. Mogła być dokonana jedynie w intercyzach, co ograniczało swobodę dysponowania majątkiem na wypadek śmierci. Jak wynika z badań źródłowych w aktach XIX-wiecznych kancelarii notarialnych w Łodzi zachowały się informacje o takich czynnościach. Efektem prowadzonych prac jest współautorstwo z Dorotą Wiśniewską artykułu:

- *Szczególne rodzaje darowizn uregulowane w Kodeksie Napoleona, a praktyka pierwszych łódzkich notariuszy. Rozważania na tle współczesnej dyskusji nad wprowadzeniem darowizny na wypadek śmierci* (Czasopismo Prawno-Historyczne t. LXIV, z.2, 2012, s. 315-33).

4.2.6. Stosunki własnościowe na ziemiach Królestwa Polskiego

W 2012 r. podjęłam z Dorotą Wiśniewską badania nad kwestią stosunków własnościowych w Królestwie Polskim, w ramach których szczególną uwagę poświęciłyśmy zagadnieniom osadnictwa w Łodzi w I połowie XIX w. Jednym z najważniejszych celów władz rządowych Królestwa Polskiego był rozwój gospodarczy kraju, w tym jego uprzemysłowienie. Posiadanie odpowiednich zasobów surowców, jak wełna, len, konopie przesądziły, iż jednym z głównych kierunków rozwoju przemysłu miało być włókiennictwo, co jednakże wymagało stworzenia przez władze rządowe dogodnych warunków osiedlania się kolonistów. Jednym z miast wytypowanych przez Rajmunda Rembienińskiego (prezesa Komisji Województwa Mazowieckiego) w 1820 r., które miały stać się ośrodkami przemysłu włókienniczego była Łódź. Od tego momentu nastąpił intensywny rozwój osadnictwa w Łodzi. Efektem prac prowadzonych wspólnie z Dorotą Wiśniewską jest artykuł:

- *Warunki osadnictwa w Łodzi w I połowie XIX w., w świetle składanych protokołów deklaracyjnych* (Studia z dziejów państwa i prawa polskiego, t. XVI, 2013, s. 183-200).

4.2.7. Prawo rodzinne na ziemiach Królestwa Polskiego

W 2011 r. wspólnie z Joanną Machut-Kowalczyk prowadziłam badania nad prawem rodzinnym w Królestwie Polskim. Rozważania nasze skupiły się wokół instytucji doradcy i opiekuna przydanego. Opiekun przydany zgodnie z art. 389 Kodeksu Cywilnego Królestwa Polskiego powoływany był, by kontrolować podejmowane przez opiekuna głównego czynności i zastępować go w razie sprzeczności interesów jego z interesami pupila. Natomiast opiekun przydany, o którym mowa w art. 350 Kodeksu Cywilnego Królestwa Polskiego, miał za zadanie udzielać pomocy matce-wdowie, przy której pozostawała opieka główna. Obie te instytucje, choć różną drogą, miały na celu ochronę interesów majątkowych i osobistych małoletnich w przypadku śmierci jednego lub obojga rodziców. Jednakże, jak pokazała analiza materiałów źródłowych, często nie odróżniano zadań i kompetencji opiekuna przydanego, od tych związanych ze stanowiskiem doradcy. Wyniki naszych prac zostały opublikowane w artykule:

- *Doradca i opiekun przydany w świetle Kodeksu Cywilnego Królestwa Polskiego – podobieństwa i różnice* (Studia z dziejów państwa i prawa polskiego, t. XV, 2012, s. 85-97)

4.2.8. Dzieje prawa karnego skarbowego na ziemiach polskich

W 2011 r. wspólnie z Dorotą Wiśniewską i Katarzyną Rydz-Sybilak zainicjowałyśmy badania nad rozwojem prawa karnego skarbowego na ziemiach polskich. Kształtowanie się podstaw nowoczesnej skarbowości przypada na pierwszą połowę XIX w. Rozwijający się wówczas kapitalizm zaowocował rozbudowaniem ówczesnego prawodawstwa karnego i karno-administracyjnego. To właśnie do tych gałęzi prawa początkowo przeważająca część doktryny zaliczała prawo karne skarbowe. W przypadku Rzeczypospolitej, znajdującej się wówczas pod zaborami, początek systemu prawa skarbowego i idącego zaraz za nim prawa karnego-skarbowego wyznaczały ustawodawstwa państwa zaborczych. W takich warunkach po raz pierwszy pod koniec XIX w. na ziemiach polskich pojawia się też w prawie karnym skarbowym instytucja odpowiedzialności posiłkowej, a więc osobistej odpowiedzialności majątkowej za grzywnę wymierzoną sprawcy przestępstwa skarbowego. I to właśnie wokół tej ostatniej instytucji koncentrowały się nasze badania, czego efektem jest artykuł:

- *Kształtowanie się instytucji odpowiedzialności posiłkowej na ziemiach polskich w prawie karnym skarbowym do 1936 r.* (Studia z dziejów państwa i prawa, t. XV, 2012, s. 125-145).

4.2.9. Dzieje notariatu na ziemiach polskich

W 2012 r. nawiązałam współpracę z Dorotą Wiśniewską i Anną Marciniak-Sikorą, której przedmiotem było zagadnienie prowadzenia przez notariuszy rozmaitych rejestrów dokonywanych czynności notarialnych. Efekty współpracy zostały zaprezentowane w artykule naukowym:

- *Rejestry notarialne – u źródeł współczesności* (Rejent, nr 6 (266), czerwiec 2013, s. 27-54).

4.2.10. Dydaktyka

W latach 2012-2013 wspólnie z Dorotą Wiśniewską zajmowałam się zagadnieniami dydaktyki, zarówno w aspekcie historycznym, jak i współczesnego kształcenia akademickiego w zakresie historii prawa. Moje badania głównie skupiały się wokół tego drugiego zagadnienia i dotyczyły zakresu i stanu wiedzy o prawie cywilnym Królestwa Polskiego, przekazywanej studentom prawa. Poczynione ustalenia zostały zaprezentowane w postaci rozdziału w monografii:

- *Prawo cywilne Królestwa Polskiego w wybranych polskich podręcznikach akademickich* (Łódź, Polska i Europa Środkowo-Wschodnia w podręcznikach do nauczania historii, red. Z. Anusik, M. Karkoch, J. Kita, E. Wiśniewski, Łódź 2013, s. 77-97).

Podsumowując: mój dorobek badawczo-naukowy uzyskany po otrzymaniu stopnia doktora obejmuje 34 publikacje, (2 monografie i 32 artykuły) w recenzowanych czasopiśmie naukowych lub rozdziały w opracowaniach naukowych.

5. Informacje o wykazywaniu się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

5.1 Uczestnictwo w międzynarodowych i krajowych konferencjach naukowych organizowanych przez wyższe uczelnie:

5.1.1. Justyna Bieda, Anna Marciniak-Sikora, Dorota Wiśniewska, 2012, referat na temat „Biurokracja notarialna u źródeł współczesności” wygłoszony na międzynarodowej konferencji naukowej „V Międzynarodowe Sympozjum Dziejów Biurokracji” organizowanej przez Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

5.1.2. Justyna Bieda, 2014, referat na temat „Poglądy polskich penitencjarystów początku XIX w.” wygłoszony na XXV Ogólnopolskim Zjeździe Historyków Prawa „Nauka i

nauczanie prawa w przeszłości i współcześnie” organizowanym przez Uniwersytet Jagielloński w Krakowie.

5.1.3. Justyna Bieda, 2015, referat na temat „Nadzór sądowy nad wykonywaniem kary pozbawienia wolności w Królestwie Polskim 1815-1866” wygłoszony na ogólnopolskiej konferencji naukowej „Sądownictwo w Europie w XIX i XX wieku” organizowanej przez Uniwersytet Rzeszowski.

5.1.4. Justyna Bieda, 2015, referat na temat „Więzienia Królestwa Polskiego w latach 1815-1867 w świetle zasobów archiwów państwowych” wygłoszony na ogólnopolskiej konferencji naukowej „Archiwum jako strażnik pamięci” organizowanej przez Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie.

5.1.5. Justyna Bieda, K. Rydz-Sybilak, 2016, referat na temat „Ewolucja celów i warunków wykonywania kary pozbawienia wolności od średniowiecza po czasy współczesne” wygłoszony na ogólnopolskiej konferencji naukowej „Dzieje sprawiedliwości. Alternatywna historia kary” organizowanej przez Uniwersytet Gdański.

5.1.6. Justyna Bieda, 2017, referat na temat „Instytucja aresztu detencyjnego w Królestwie Polskim 1815-1866” wygłoszony na ogólnopolskiej konferencji naukowej „Wiosenne spotkania młodych - nowe techniki, a źródłowy charakter pracy badawczej historyka prawa” organizowanej przez Uniwersytet Gdański i Uniwersytet Łódzki.

5.1.7. Justyna Bieda, K. Rydz-Sybilak, 2017, referat na temat „Kara pozbawienia wolności od średniowiecza po XXI w. Czy historia zatoczyła koło?” wygłoszony na ogólnopolskiej konferencji naukowej „II Olsztyńska Konferencja Penitencjarna” organizowanej przez Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.

5.1.8. Justyna Bieda, K. Rydz-Sybilak, 2017, referat na temat „Kara ograniczenia wolności i jej meandry w polskim porządku prawnym” wygłoszony na ogólnopolskiej konferencji naukowej „IV Warmińska Konferencja Nauk Penalnych – Między stabilnością, a zmiennością prawa karnego – dylematy ustawodawcy” organizowanej przez Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.

5.1.9. Justyna Bieda, 2018, referat na temat „Areszty policyjne w Królestwie Polskim 1815-1867” wygłoszony na ogólnokrajowej konferencji naukowej „XXVII Ogólnopolski Zjazd Historyków Ustroju i Prawa oraz Doktryn Politycznych i Prawnych” organizowanej przez Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

5.1.10. Justyna Bieda, 2019, referat na temat „Organizacja samorządu terytorialnego w świetle ustawy o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego z 23 marca 1933 roku

wyłoszony na ogólnopolskiej konferencji naukowej „Samorząd terytorialny w myśli politycznej i prawnej” organizowanej przez Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach.

5.1.11 Justyna Bieda, Dorota Wiśniewska, Joanna Machut-Kowalczyk, 2021, referat na temat „Przejęcie dawnego prawa” wyłoszony na ogólnopolskiej konferencji naukowej „XXVIII Ogólnopolski Zjazd Historyków Prawa i Ustroju. Stanowienie Prawa” organizowanej przez Akademię Ekonomiczno-Humanistyczną w Warszawie.

5.1.12. Justyna Bieda, 2023, referat na temat „Areszty detencyjne w Królestwie Polskim 1815-1868- wyniki badań” wyłoszony na ogólnopolskiej konferencji naukowej „XXIX Ogólnopolski Zjazd Historyków Ustroju i Prawa oraz Doktryn Polityczno-Prawnych” organizowanej przez Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

5.2. Staże naukowe

- w okresie od 1 maja 2023 r. do 31 czerwca 2023 r. odbyłam staż naukowy w Katedrze Historii Państwa i Prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Celem stażu była współpraca i wymiana doświadczeń z pracownikami Katedry w przedmiocie badań nad powstawaniem nowożytnej administracji na ziemiach polskich, w tym konsultacje z prof. dr hab. Wojciechem Witkowskim, a także uczestniczyłam w seminarium naukowym organizowanym przez Katedrę. Nadto odbyłam kwerendę biblioteczną i archiwalną. Szczególnie ważne były prace w Archiwum Państwowym w Lublinie, gdyż pozwoliło mi to ustalić zasób materiałów źródłowych dotyczących funkcjonowania i organizacji administracji wojewódzkiej (Rządu Gubernialnego Lubelskiego) i miejskiej w XIX w. Lublinie.

5.3. Współpraca z uczelniami w zakresie organizacji konferencji naukowych

Współpracowałam z Uniwersytetem Gdańskim, jako członek komitetu organizacyjnego przy organizacji ogólnopolskiej konferencji naukowej „Wiosenne spotkania młodych - nowe techniki, a źródłowy charakter pracy badawczej historyka prawa”, która odbyła się w 2017 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego.

5.4. Współpraca z uczelniami w zakresie powstania i działalności Polskiego Towarzystwa Historii Prawa

Współpracowałam z pracownikami katedr historyczno-prawnych m. in. Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Uniwersytetu Gdańskiego, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Poznaniu w założeniu Polskiego Towarzystwa Historii Prawa (jestem jednym z członków założycieli).

Obecnie w ramach działalności Polskiego Towarzystwa Historii Prawa współpracuje z pracownikami powyższych uczelni nad przygotowaniem nowej syntezy historii prawa polskiego.

6. Informacja o osiągnięciach dydaktycznych, organizatorskich oraz popularyzujących naukę lub sztukę

6.1. Osiągnięcia dydaktyczne

6.1.1. Jestem doświadczonym dydaktykiem, od 2004 r. prowadzę zajęcia ze studentami na Uniwersytecie Łódzkim na Wydziale Prawa i Administracji, a także na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym. W ramach dydaktyki prowadzę wykłady kursowe (historia administracji, historia prawa sądowego, podstawy prawa), ćwiczenia (historia państwa i prawa polskiego, historia administracji), seminaria licencjackie (byłam promotorem 23 prac licencjackich i seminaria magisterskie (byłam promotorem 15 prac magisterskich i recenzentem 11 prac magisterskich).

6.1.2. byłam promotorem pomocniczym przy przewodzie doktorskim mgr Moniki Strzeleckiej pt. „Umowy kupna-sprzedazy w Księstwie Warszawskim” obronionym w 2023 r.

6.1.3. opiekun studenckiego Koła Naukowego Historii Prawa od 2013 r., Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego.

6.1.4. Opiekun merytoryczny studentów biorących udział w ogólnopolskiej olimpiadzie historyczno-prawnej 2013-2016.

6.2. Osiągnięcia organizatorskie

6.2.1. Udział w komitetach organizacyjnych krajowych konferencji naukowych

6.2.1.1. „Czy będziemy jeszcze pisać monografie? – I konferencja Metodologiczna Nauk Historyczno-Prawnych, 2011, Łódź – organizator sesji tematycznej.

6.2.1.2. XXIV Zjazd Historyków Prawa „Prawa a polityka. Polityczne uwarunkowania prawa czy prawne uwarunkowania polityki, 2012, Łódź – organizator sesji plenarnych i panelowych.

6.2.1.3. Konferencja naukowo-szkoleniowa, „Wpływ dawnego prawa na wymiar sprawiedliwości dnia dzisiejszego”, 2014 – organizator sesji tematycznej.

6.2.1.4. „Historia państwa i prawa. Z kręgu aktualnych kierunków badań, 2016, Łódź – organizator sesji tematycznych.

6.2.1.5. Ogólnopolska Konferencja Naukowa z cyklu „Wiosenne Spotkania Młodych” na temat: „Nowe techniki a źródłowy charakter pracy badawczej historyka prawa”, 2017, Łódź – sekretarz komitetu naukowego, organizator sesji tematycznych.

6.2.1.6. III Ogólnopolska Konferencja Naukowa z cyklu „Wiosenne Spotkania Młodych” na temat „Mediawistyka, czasy nowożytne i najnowsze” Perspektywy badawcze, 2018, sekretarz komitetu organizacyjnego, organizator sesji tematycznej.

6.2.1.7. Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Problemy Penitencjarystyki w Królestwie Polskim”, 2019 – przewodnicząca komitetu organizacyjnego.

6.2.1.8. IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa z cyklu „Wiosenne Spotkania Młodych” na temat „Państwo, administracja, rodzina”, 2019, Łódź – organizator sesji tematycznych.

6. 3. Osiągnięcia popularyzujące naukę

Moja aktywność w obszarze popularyzacji nauki obejmuje różne formy aktywności działania wymienione poniżej.

6.3.1. Szkolenie dla Prokuratury Krajowej z zakresu prawa spadkowego obowiązującego na terenie byłego Królestwa Polskiego, 2018.

6.3.2. Szkolenia dla podmiotów sektora prywatnego z zakresu prawa spadkowego obowiązującego na terenie byłego Królestwa Polskiego, 2019.

6.3.3. Współpraca z Fundacją „Ubi societas ibi ius”, w ramach której opracowywałam hasła do tomu Wielkiej Encyklopedii Prawa pt. „Historia państwa i prawa polskiego”, 2019.

6.3.4. Współpraca ze Stowarzyszeniem Emerytów i Rencistów Policyjnych, w tym opracowanie opinii prawnej dotyczącej zagadnienia prawnego „Czy realizowane, w latach 1984-1990, przez funkcjonariuszy Zarządu Łączności Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i jego odpowiedników terenowych czynności służbowe były czynnościami operacyjno-technicznymi niezbędnymi w działalności Służby Bezpieczeństwa o których mowa w art. 13 b ust.1 pkt 5 lit d ustawy z dnia 16 grudnia 2016 r. o zmianie ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu, Państwowej Straży Pożarnej i Służby Więziennej oraz ich rodzin (Dz. U. poz. 2270)”

6.3.5. Opublikowanie artykułu pt. *O zasadach przechowywania dokumentów w archiwach państwowych słów kilka*, *Abi Expert*, z. 3, 2019.

7. Oprócz kwestii wymienionych w pkt. 1-6 inne informacje, ważne z punktu widzenia wnioskodawcy, dotyczące jego kariery zawodowej

7.1. Wykonywanie zawodu adwokata

Od 2011 r. jako adwokat prowadzę Indywidualną Kancelarię Adwokacką specjalizującą się w prawie rodzinnym i prawie spadkowym. W ten sposób udaje mi się łączyć zainteresowania naukowe z współczesną praktyką. W trakcie mojej praktyki adwokackiej sporządziłam liczne opinie prawne, tak na rzecz osób prywatnych, jak i na rzecz stowarzyszeń, w których istotnym elementem jest konieczność sięgnięcia do przepisów obowiązujących przed laty na ziemiach polskich. Przede wszystkim są to opinie z zakresu XIX-wiecznego prawa spadkowego (zwłaszcza przepisów Kodeksu Napoleona). Opinie te były wydawane na podstawie stanów faktycznych zaistniałych w procesach reprivatyzacyjnych.

7.2. Granty naukowe

W latach 2012-2016 otrzymywałam grant finansowy z funduszy wydziałowego (Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego) w ramach konkursu dla młodych pracowników naukowych na realizację tematu „Kształtowanie się więziennictwa w Królestwie Polskim”.

Łódź 4.10.2023

